

از خطبه‌های امام علی علیه السلام که در آن به بیان مبسوط صفات و روحیات پرهیزگاران پرداخته اند.

نقل شده: یکی از اصحاب امیر مؤمنان علیه السلام به نام همام که مردی عابد و پرهیزکار بود به آنحضرت عرض کرد: ای امیر مؤمنان! پرهیزکاران را برایم آن چنان توصیف کن که گویا آنان را با چشم می‌نگرم! اما امام در پاسخش درنگ فرمود: آنگاه فرمود:

ای همام از خدا بترس و نیکی کن که خداوند با کسانی است که تقوا پیشه کنند و با کسانی که نیکوکارند.

ولی همام به این مقدار قانع نشد و در این باره اصرار ورزید تا اینکه امام تصمیم گرفت صفات متقین را مشروحاً برایش بازگو کند. پس از آن خدای را ستایش و ثنا نمود و بر پیامبرش درود فرستاد. سپس فرمود:

. اما بعد: خداوند سبحان مخلوق را آفرید در حالی که از اطاعتش بی نیاز و از معصیت آنان ایمن بود، زیرا نه نافرمان گناهکاران به او زبان می‌رساند و نه اطاعت مطیعان به او نفعی می‌بخشد. روزی و معیشت آنان را بینشان تقسیم کرد و هر کدام را در دنیا به جای خویش قرار داد.

پرهیزکاران در دنیا دارای صفات برجسته‌اند.

گفتارشان راست است.

پوشش آنان میانه روی.

و راه رفتنشان تواضع و فروتنی است.

چشمان خویش را از آنچه خداوند بر آنها تحریم نموده، پوشیده‌اند و گوش‌های خود را وقف شنیدن علم و دانش سودمند ساخته‌اند.

در بلا و آسایش حالشان یکسان است و تحولات آنها را دگرگون نمی‌سازد

و اگر نبود اجل و سرآمد معینی که خداوند بر آنها مقرر داشت، روحهای آنان حتی یک چشم بر هم زدن از شوق پاداش و از ترس کیفر در جسمشان قرار نمی‌گرفت.

خالق و آفریدگار در روح و جانشان بزرگ جلوه کرده به همین جهت غیر خداوند در نظرشان کوچک است.

لَرَوَى أَنَّ صَاحِبًا لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُقَالُ لَهُ هَمَّامٌ، كَانَ رَجُلًا عَابِدًا فَقَالَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ صِفْ لِي الْمُتَّقِينَ حَتَّى كَأَنِّي أَنْظُرَ إِلَيْهِمْ. فَتَثَاقَلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ جَوَابِهِ ثُمَّ قَالَ:

يَا هَمَّامُ: اتَّقِ اللَّهَ وَ أَحْسِنْ فَ «إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ

فَلَمْ يَقْنَعْ هَمَّامٌ بِهَذَا الْقَوْلِ حَتَّى عَزَمَ عَلَيْهِ. فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ثُمَّ قَالَ:

أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ اللَّهَ سَبَّحَانَهُ وَ تَعَالَى خَلْقَ الْخَلْقِ حِينَ خَلَقَهُمْ غَنِيًّا عَنْ طَاعَتِهِمْ، أَمِنًا مِنْ مَعْصِيَتِهِمْ، لِأَنَّهُ لَا تَضُرُّهُ مَعْصِيَةٌ مِنْ عَصَاهُ، وَ لَا تَنْفَعُهُ طَاعَةٌ مِنْ أَطَاعَتِهِ. فَقَسَمَ بَيْنَهُمْ مَعَايِشَهُمْ، وَ وَضَعَهُمْ مِنَ الدُّنْيَا مَوَاضِعَهُمْ

فَالْمُتَّقُونَ فِيهَا هُمْ أَهْلُ الْفَضَائِلِ

مَنْطِقُهُمُ الصَّوَابُ،

وَ مَلْبَسُهُمُ الْاِقْتِصَادُ،

وَ مَشِيِّهِمُ التَّوَاضُعُ

غَضُّوا أَبْصَارَهُمْ عَمَّا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ، وَ وَقَفُّوا أَسْمَاعَهُمْ عَلَى الْعِلْمِ النَّافِعِ لَهُمْ

نَزَلَتْ أَنْفُسُهُمْ مِنْهُمْ فِي الْبَلَاءِ كَأَلَّتِي نَزَلَتْ فِي الرَّخَاءِ

وَ لَوْلَا الْأَجَلُ الَّذِي كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ لَمْ تَسْتَقِرَّ أَرْوَاحُهُمْ فِي أَجْسَادِهِمْ طَرْفَةَ عَيْنٍ، شَوْقًا إِلَى الثَّوَابِ، وَ خَوْفًا مِنَ الْعِقَابِ.

عَظُمَ الْخَالِقُ فِي أَنْفُسِهِمْ، فَصَغُرَ مَا دُونَهُ فِي أَعْيُنِهِمْ

فَهُمْ وَالْجَنَّةُ كَمَنْ قَدْ رَأَاهُمْ فِيهَا مُنْعَمُونَ، وَ هُمْ
وَالنَّارُ كَمَنْ قَدْ رَأَاهُمْ فِيهَا مُعَذَّبُونَ .

آنها به کسی می‌مانند که بهشت را با چشم دیده و در آن
منتعم است و همچون کسی هستند که آتش دوزخ را
مشاهده کرده؛ و در آن معذب است

قُلُوبُهُمْ مَحْزُونَةٌ، وَ سُرُورُهُمْ مَأْمُونَةٌ، وَ أَجْسَادُهُمْ نَحِيفَةٌ،
وَ حَاجَاتُهُمْ خَفِيفَةٌ، وَ أَنْفُسُهُمْ عَفِيفَةٌ .

قلیشان پر از اندوه و انسانها از شرشان در امان، بدنهایشان
لاغر، و نیازمندیهایشان اندک و ارواحشان عقیف و پاک است.

صَبَرُوا أَيَّامًا قَصِيرَةً أَعْقَبَتْهُمْ رَاحَةً طَوِيلَةً،
تِجَارَةً مُرَبِحَةً يَسْرَهَا لَهُمْ رَبَّهُمْ .

برای مدتی کوتاه در این جهان صبر و استقامت ورزیدند و
راحتی بس طولانی بدست آوردند، تجارتي است پر سود که
پروردگارشان برایشان فراهم ساخته است

أَرَادَتْهُمْ الدُّنْيَا فَلَمْ يُرِيدُوهَا، وَ أَسْرَتْهُمْ فَفَدَّوْا أَنْفُسَهُمْ
مِنْهَا

دنیا با جلوه گریهایش خواست آنها را بفریبید ولی آنها فرییش
را نخوردند و آن را نخواستند دنیا با لذتش آنها را اسیر خود
ساخت ولی آنها با فداکاری، خویشان را آزاد ساختند.

أَمَّا اللَّيْلُ فَصَافُونَ أَقْدَامَهُمْ

پرهیزکاران همواره در شب بر پا ایستاده‌اند.

تَالَيْنَ لِأَجْزَاءِ الْقُرْآنِ يُرْتَلُونَهُ تَرْتِيلًا، يُحْزِنُونَ بِهِ
أَنْفُسَهُمْ، وَ يَسْتَثِيرُونَ بِهِ دَوَاءَ دَائِهِمْ .

قرآن را شمرده و با تدبیر تلاوت می‌کنند، با آن جان خویش را
محزون می‌سازند و داروی درد خود را از آن می‌گیرند.

فَإِذَا مَرُّوا بِأَيَّةٍ فِيهَا تَشْوِيقٌ رَكَنُوا إِلَيْهَا طَمَعًا، وَ
تَطَلَّعَتْ نَفُوسُهُمْ إِلَيْهَا شَوْقًا، وَ ظَنُّوا أَنَّهَا نُسَبَ أَعْيُنِهِمْ .
وَ إِذَا مَرُّوا بِأَيَّةٍ فِيهَا تَخْوِيفٌ أَصْعَوْا إِلَيْهَا مَسَامِعَ قُلُوبِهِمْ،
وَ ظَنُّوا أَنَّ زَفِيرَ جَهَنَّمَ وَ شَهيقَهَا فِي أَصُولِ آذَانِهِمْ .

هرگاه به آیه‌ای برسند که در آن تشویق باشد با علاقه‌ی
فراوان به آن روی آورند و روح و جانشان با شوق بسیار در آن
خیره شود، و آن را همواره نصب العین خود می‌سازند؛ و
هرگاه به آیه‌ای برخورد کنند که در آن بیم باشد، گوشه‌های
دل خویش را برای شنیدن آن باز می‌کنند، و صدای ناله و به
هم خوردن زبانه‌های آتش با آن وضع مهیبش در درون
گوششان طنین انداز است

فَهُمْ حَائِنُونَ عَلَى أَوْسَاطِهِمْ، مُفْتَرِشُونَ لِجِبَاهِهِمْ وَ
أَكْفِهِمْ وَ رُكْبِهِمْ وَ أَطْرَافِ أَقْدَامِهِمْ، يَطْلُبُونَ إِلَى اللَّهِ
تَعَالَى فِي فِكَاكِ رِقَابِهِمْ .

آنها در پیشگاه خدا به رکوع می‌روند و جبین و دست و پا به
هنگام سجده بر خاک می‌سایند، و از او آزادی خویش را از
آتش جهنم درخواست می‌کنند.

وَ أَمَّا النَّهَارُ فَحُلَمَاءُ عُلَمَاءِ، أَبْرَارٌ أَتْقِيَاءِ. قَدْ بَرَّاهُمْ الْخَوْفُ
بَرَى الْقِدَاحِ، يَنْظُرُ إِلَيْهِمُ النَّاطِرُ فَيَحْسَبُهُمْ مَرْضَى، وَ
مَا بِالْقَوْمِ مِنْ مَرَضٍ، وَ يَقُولُ: لَقَدْ خُولِطُوا، وَ لَقَدْ
خَالَطَهُمْ أَمْرٌ عَظِيمٌ .

و اما در روز دانشمندی بردبار، و نیکوکارانی با تقوا هستند،
ترس بدنهای آنها را همچون چوبه‌ی تیری لاغر ساخته،
چنانکه ناظران، آنها را بیمار می‌پندارند اما هیچ بیماری در
وجودشان نیست بیخبران می‌پندارند آنها دیوانه‌اند در حالی
که اندیشه‌ای بس بزرگ آنان را به این وضع درآورده است.

لَا يَرْضُونَ مِنْ أَعْمَالِهِمُ الْقَلِيلَ، وَ لَا يَسْتَكْثِرُونَ الْكَثِيرَ .
فَهُمْ لِأَنْفُسِهِمْ مَتَّهِمُونَ. وَ مِنْ أَعْمَالِهِمْ مُشْفِقُونَ

از اعمال اندک خویش خشنود نیستند و اعمال فراوان خود را زیاد
نمی‌بینند، آنان خویش را متهم می‌سازند، و از کردار خود
خوفناکند.

إِذَا زُكِّيَ أَحَدٌ مِنْهُمْ خَافَ مِمَّا يُقَالُ لَهُ فَيَقُولُ: أَنَا أَعْلَمُ
بِنَفْسِي مِنْ غَيْرِي، وَ رَبِّي أَعْلَمُ بِي مِنْ نَفْسِي .

هرگاه یکی از آنها ستوده شوند از آن چه در باره‌اش گفته شده در
هراس می‌افتد و می‌گوید: من از دیگران نسبت به خود آگاه‌ترم! و

پروردگرم به اعمالم از من آگاهتر است.

می‌گویند بار پروردگارا ما را در گناهایی که به ما نسبت می‌دهند مواخذه مفرما! و نسبت به نیکی‌هایی که در باره‌ی ما گمان می‌برند ما را از آن برتر قرار ده! و گناهایی را که نمی‌دانند بیامرز!

برخی از نشانه‌های آنان این است:

آنان را می‌بینی در دین نیرومند، نرمخو و دوراندیش، ایمانی مملو از یقین، حریص در کسب دانش، دارای علم توأم با حلم، میانه رو در حال غنی، در عبادت خاشع، در عین تهی دستی آراسته، در شادان بردبار، طالب حلال، در راه هدایت با نشاط، از طمع دورند

اعمال نیک را انجام می‌دهد اما بازهم ترسان است.

روز را شام می‌سازد و همش سپاسگزاری است.

شب را به روز می‌آورد و تمام فکرش یاد خداست،

می‌خواهد اما ترسان است و برمی‌خیزد شادمان است ترس او از غفلت و شادمانی او به خاطر فضل و رحمتی است که به او رسیده است،

هرگاه نفس او در انجام وظائفی که خوش ندارد سرکشی کند او هم از آنچه دوست دارد محروم می‌سازد

روشنی چشمش در چیزی است که زوال در آن راه ندارد، و بی‌علاقگی و زهدش در چیزی است که باقی نمی‌ماند،

علم و حلم را به هم آمیخته و گفتار را با کردار هماهنگ ساخته

او را می‌بینی در حالیکه آرزویش نزدیک، ، لغزشش کم، قلبش خاشع، ، نفسش قانع، خوراکش اندک، امورش آسان، دینش محفوظ، شهوتش مرده، ، خشمش فرو خورده است، و از شرش در امانند. همگان به خیرش امیدوار

اگر در میان غافلان باشد جزو ذاکران محسوب می‌گردد، و اگر در میان ذاکران باشد جزو غافلان محسوب نمی‌شود.

ستمکار پشیمان را می‌بخشد؛ و به آنکه محروم ساختن عطا می‌کند و با آنکس که پیوندش را قطع کرده می‌پیوندد.

از گفتار زشت و ناسزا برکنار است، گفته‌هایش نرم است بدیهایش پنهان است، نیکیهایش آشکار است. نیکی‌هایش رو کرده است، شرش رخ برتافته است، در شادان و مشکلات خونسرد و آرام است و در برابر ناگواریها شکیبیا و بردبار است و در موقع نعمت و راحتی

اللَّهُمَّ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا يَقُولُونَ، وَأَجْعَلْنِي أَفْضَلَ مِمَّا يَظُنُّونَ، وَ اغْفِرْ لِي مَا لَا يَعْلَمُونَ.

فَمِنْ عِلْمِهِ أَحَدِهِمْ

أَنْكَ تَرَى لَهُ قُوَّةً فِي دِينٍ، وَ حَزْمًا فِي لَيْنٍ، وَ إِيْمَانًا فِي يَقِينٍ، وَ حِرْصًا فِي عِلْمٍ، وَ عِلْمًا فِي حِلْمٍ، وَ قَصْدًا فِي غِنَى، وَ خُشُوعًا فِي عِبَادَةٍ، وَ تَجَمُّلاً فِي فَاقَةٍ، وَ صَبْرًا فِي شِدَّةٍ، وَ طَلَبًا فِي حِلَالٍ، وَ نَشَاطًا فِي هُدَى، وَ تَحَرُّجًا عَنِ طَمَعٍ، يَعْمَلُ الْأَعْمَالَ الصَّالِحَةَ وَ هُوَ عَلَى وَجَلٍ.

يُمْسِي وَ هَمَّهُ الشُّكْرُ.

وَ يُصْبِحُ وَ هَمَّهُ الذِّكْرُ

يَبِيْتُ حَذْرًا، وَ يُصْبِحُ فَرِحًا: حَذْرًا لِمَا حَذَرَ مِنَ الْعَفْلَةِ، وَ فَرِحًا بِمَا أَصَابَ مِنَ الْفَضْلِ وَالرَّحْمَةِ..

إِنْ اسْتَصَعَبَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فِيمَا تَكَرَّرَ لَمْ يُعْطِهَا سُؤْلَهَا فِيمَا تُحِبُّ

قُرَّةَ عَيْنِهِ فِيمَا لَا يَزُولُ، وَ زَهَادَتَهُ فِيمَا لَا يَبْقَى ،

يَمَزُجُ الْحِلْمَ بِالْعِلْمِ، وَ الْقَوْلَ بِالْعَمَلِ

تَرَاهُ قَرِيبًا أَمَلَهُ؛ قَلِيلًا زَلَّهُ، ؛ خَاشِعًا قَلْبُهُ، ؛ قَانِعَةً نَفْسُهُ ؛ مَنْزُورًا أَكَلَهُ، ؛ سَهْلًا أَمْرَهُ، ؛ حَرِيْزًا دِينَهُ ؛ مَيِّتَةً شَهْوَتَهُ، ؛ مَكْظُومًا عَيْظُهُ ؛ الْخَيْرُ مِنْهُ مَأْمُولٌ، ؛ وَالشَّرُّ مِنْهُ مَأْمُونٌ

إِنْ كَانَ فِي الْغَافِلِينَ كُتِبَ فِي الذَّاكِرِينَ، وَ إِنْ كَانَ فِي الذَّاكِرِينَ لَمْ يَكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ.

يَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَهُ، وَ يُعْطِي مَنْ حَرَمَهُ، وَ يَصِلُ مَنْ قَطَعَهُ.

بَعِيدًا فُحْشُهُ، لَيْنًا قَوْلُهُ، غَائِبًا مُنْكَرَهُ، حَاضِرًا مَعْرُوفَهُ، مُقْبِلًا خَيْرَهُ، مُدْبِرًا شَرَّهُ، فِي الزَّلَازِلِ وَقُورٍ، وَ فِي الْمَكَارِهِ صَبُورٍ، وَ فِي الرَّخَاءِ شُكُورٍ.

لَا يَحِيفُ عَلَيَّ مَنْ يُبْغِضُ،

وَلَا يَأْتُمُّ فِيمَنْ يُحِبُّ،

يَعْتَرِفُ بِالْحَقِّ قَبْلَ أَنْ يُشْهَدَ عَلَيْهِ،

لَا يُضِيعُ مَا اسْتَحْفَظَ،

وَلَا يَنْسِي مَا ذُكِّرَ،

وَلَا يُنَابِزُ بِالْأَلْقَابِ،

وَلَا يُضَارُّ بِالْجَارِ،

وَلَا يَشْتَمُ بِالْمَصَائِبِ.

وَلَا يَدْخُلُ فِي الْبَاطِلِ، وَ لَا يَخْرُجُ مِنَ الْحَقِّ

إِنْ صَمَتَ لَمْ يَغْمَهُ صَمْتُهُ،

وَ إِنْ ضَحِكَ لَمْ يَعْلُ صَوْتُهُ،

وَ إِنْ بَغِيَ عَلَيْهِ صَبَرَ حَتَّى يَكُونَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي يَنْتَقِمُ لَهُ

نَفْسُهُ مِنْهُ فِي عَنَاءٍ، وَالنَّاسُ مِنْهُ فِي رَاحَةٍ،

أَتَعَبَ نَفْسَهُ لِأَخْرَتِهِ، وَ أَرَاخَ النَّاسَ مِنْ نَفْسِهِ

بُعْدَهُ عَمَّنْ تَبَاعَدَ عَنْهُ زُهْدٌ وَ نَزَاهَةٌ، .

وَ دَنُوهُ مِمَّنْ دَنَا مِنْهُ لِينٌ وَ رَحْمَةٌ،

لَيْسَ تَبَاعُدُهُ بِكِبَرٍ وَ عَظَمَةٍ،

وَ لَا دَنُوهُ بِمَكْرٍ وَ خَدِيعَةٍ

قَالَ: فَصَعِقَ هَمَامٌ صَعَقَةً كَانَتْ نَفْسُهُ فِيهَا.

فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَمَا وَاللَّهِ لَقَدْ كُنْتُ أَخَافُهَا عَلَيْهِ. [ثُمَّ قَالَ:] هَكَذَا تَصْنَعُ

الْمَوَاعِظُ الْبَالِغَةُ بِأَهْلِهَا! [فَقَالَ لَهُ قَائِلٌ:] فَمَا بِالْأَكْبَايَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ؟ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَيْحَكَ، إِنَّ لِكُلِّ

أَجَلٍ وَقْتًا لَا يَعْدُوهُ، وَ سَبَبًا لَا يَتَجَاوَزُهُ. فَمَهْلًا، لَا تُعَدُّ لِمِثْلِهَا، فَإِنَّمَا نَفَثَ الشَّيْطَانُ عَلَى لِسَانِكَ.

سپاسگزار است.

نسبت به کسی که دشمنی دارد ظلم نمی‌کند.

و به خاطر دوستی با کسی مرتکب گناه نمی‌شود.

پیش از آنکه شاهد و گواهی بر ضدش اقامه شود خود به حق اعتراف می‌کند.

آنچه را به او سپرده‌اند ضایع نمی‌کند

و آنچه را به او تذکر داده‌اند به فراموشی نمی‌سپارد.

مردم را با نامهای زشت نمی‌خواند.

به همسایه هازبان نمی‌رساند

مصیبت زده را شماتت نمی‌کند

در محیط باطل وارد نمی‌گردد و از دایره‌ی حق بیرون نمی‌رود.

اگر سکوت کند سکوتش وی را مغموم نمی‌سازد.

و اگر بخندد صدایش به قهقهه بلند نمی‌شود.

اگر به او ستمی از دوستان شود صبر می‌کند تا خدا انتقام وی را بگیرد.

خود را در سختی قرار می‌دهد، و مردم از دستش درآسایشند.

خود را بخاطر آخرت به زحمت می‌اندازد، و مردم را در راحتی قرار می‌دهد.

کناره‌گیری او از کسانی که دوری می‌کند از روی زهد و به خاطر پاک ماندن است

و معشرتش با آنان که نزدیکی دارد توأم با مهربانی و نرمش است.

دورکشی‌اش از روی تکبر و خود برتر بینی نیست.

و نزدیکیش بخاطر مکر و خدعه نخواهد بود.

راوی می‌گوید: ناگهان همام ناله‌ای از جان برکشید که روحش همراه آن از کالبدش خارج شد هنگامی که سخن به اینجا رسید. امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: آه من از این پیشامد می‌ترسیدم. سپس فرمود: مواعظ و پند و اندرزهای رسا به آنان که اهل مواعظه‌اند چنین می‌کند. کسی عرض کرد: پس شما چطور ای امیر مؤمنان؟ یعنی توصیف پرهیزکاران با همام چنین کرد پس خود شما چطور؟

امام علیه السلام فرمود: هر اجلی وقت معینی دارد که از آن نمی‌گذرد و سبب مشخصی که از آن تجاوز نمی‌کند؛ آرام باش دیگر چنین سخن مگوی این حرفی بود که شیطان بر زبانت نهاد.

--	--